

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
TEOLOGIJA U RIJECI – KATEDRA ZA FILOZOFIJU

Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci
KATEDRA ZA DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE ZNANOSTI U MEDICINI

Svijest

Otvaranje suvremenog interdisciplinarnog poliloga

Znanstveni simpozij s međunarodnim sudjelovanjem

Velika dvorana Teologije (br. 210)
Omladinska 14, Rijeka
Rijeka, 21. listopada 2016.

Program

9.00 – Otvaranje simpozija. Pozdravne riječi

Prvi blok predavanja

9.20-9.35 **Ivan Devčić**, Teologija u Rijeci

»Svijest i ontologija. Primjeri iz različitih razdoblja povijesti filozofije«

9.35-9.50 **Amir Muzur**, Medicinski fakultet i Fakultet zdravstvenih studija u Rijeci

»Svijest na razmeđu biomedicinskog i društveno-humanističkog promišljanja«

9.50-10.05 **Veronika Nela Gašpar**, Teologija u Rijeci

»O važnosti interdisciplinarnog promišljanja odnosa svijest – duh – duša u teologiji«

10.05-10.20 Rasprava

Drugi blok predavanja

10.25-10.40 **Juraj Sepčić**, Sveučilište u Rijeci

»Status vegetativus«

10.40-10.55 **Igor Bajšanski / Mladenka Tkalčić**, Filozofski fakultet u Rijeci

»Nesvjesni um i ograničenja introspekcije«

10.55-11.10 **Mirjana Graovac**, Klinički bolnički centar Rijeka

Katedra za psihijatriju i psihološku medicinu, Medicinski fakultet

»Svijest o sebi u adolescenciji: potraga za identitetom«

11.10-11.25 Rasprava

11.25-11.35 Kratki predah

Treći blok predavanja

11.35-11.50 **Željko Kaluđerović**

Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

»Duša' *versus* svest – presokratski pristup«

11.50-12.05 **Luca Malatesti**, Filozofski fakultet u Rijeci

»Misli o našim iskustvima i granice analize«

12.05-12.20 **Saša Horvat**, Teologija u Rijeci

»Svijest i cjelina ljudskog bića: Lonerganov prilog neurofenomenologiji«

12.20-12.35 Rasprava

Četvrti blok predavanja

12. 35-12.50 **Franjo Mijatović**, Teologija u Rijeci

»Svijest temelj moralnih prosudbi«

12.50-13.05 **Mario Tomljanović**, Bogoslovno sjemenište »Ivan Pavao II.«, Rijeka

»Svijest i duhovnost: »u hodu prema zreloj vjeri«

13.05-13.20 **Tomislav Miletić**, Rijeka

»Svijest kao biološka stvarnost«

13.20-13.50 Zaključna rasprava

13.50 Ručak

Uvod u temu simpozija

Unatoč strelovitom tehničko-civilizacijskom razvoju i sve većoj povezanosti ljudskog znanja, pitanje svijesti i dalje predstavlja jedno od najsloženijih znanstvenih problema, kako na području filozofije i teologije, tako i u suvremenim medicinskim istraživanjima. Međunarodni znanstveni simpozij ima za cilj »posvijestiti« brojne perspektive promatranja slojevitog fenomena svijesti i to na način što će na jednom mjestu okupiti priznate stručnjake iz područja medicine, filozofije, psihologije i teologije.

Tako će ovaj, za naše prilike, jedinstven znanstveni događaj, pokušati odgovoriti na izazov interdisciplinarnе suradnje i prevladati metodološke granice koje stoje između pojedinih znanosti. Simpozij će ponuditi presjek suvremenih promišljanja na pitanja o tome što je svijest, koji je odnos svijesti, sebstva, uma, mozga i duše, kako se svijest razvija i druga.

Saša Horvat
Amir Muzur

Igor Bajšanski i Mladenka Tkalčić

Nesvjesni um i ograničenja introspekcije

Suvremena znanost o svijesti interdisciplinarno je područje koje obuhvaća različita područja znanosti, uključujući filozofiju, psihologiju i neuroznanost. Brojna otkrića, kao i teorijske analize znanosti o svijesti, imaju bitne implikacije za različita tradicionalna gledišta o svijesti i jastvu. U ovom ćemo se izlaganju primarno usmjeriti na prikaz rezultata psihologijskih istraživanja koji dovode u pitanje tradicionalna gledišta o nesvjesnom umu i o introspekciji.

Prema prvom gledištu, koje je prisutno barem od Descartesa do današnjih dana, mentalno je često izjednačavano sa svjesnim. Međutim, u suvremenoj je kognitivnoj znanosti prihvaćeno da se u podlozi svjesne percepcije, emocija i mišljenja odvijaju kompleksni nesvjesni procesi i da je najveći dio mentalnih procesa u potpunosti nedostupan svjesnoj pažnji. Pri tome, suvremeno shvaćanje nesvjesnih procesa veoma je slično Helmholtzovoj koncepciji o nesvjesnom izvođenju zaključaka koje se odvija prilikom formiranja svjesnih vidnih iskustava. Identificirani su brojni oblici nesvjesnih procesa koji na sustavan način utječu na svjesna iskustva i na ponašanje, na primjer, različiti oblici automatskih nekontroliranih procesa, implicitno pamćenje, implicitno učenje, subliminalna percepcija, nesvjesni misaoni procesi, kao i nesvjesni procesi koji su u podlozi emocija i motivacije. Nesvjesni procesi omogućuju brzo i paralelno procesiranje velikog broja informacija, odabir relevantnih mentalnih sadržaja, kao i različite oblike interpretacije i evaluacije. Takva kompleksnost nesvjesnog uma potiče različita pitanja, poput onog o odnosu svjesnog i nesvjesnog, o podrijetlu svjesnoga uma te o ograničenjima introspektivnih procesa.

Tradicionalno shvaćanje introspekciji daje povlašteni status naglašavajući da je introspektivni uvid nepogrešiv izvor znanja o nama samima. Međutim, ako se najveći dio mentalnih procesa odvija izvan dosega svijesti, svjesni introspektivni uvid bit će ogra-

ničenog dosega. Pri tome, otvoreno je empirijsko pitanje u kojem stupnju naši introspektivni uvidi i naša uvjerenja o nama samima odgovaraju realnosti. Rezultati brojnih istraživanja pokazuju, između ostalog, da često imamo ograničen uvid u vlastito znanje i tijek i ishode vlastitih kognitivnih procesa, ne poznajemo dobro uzroke vlastitog ponašanja i nemamo jasno određene preferencije. Rezultati svih ovih istraživanja upućuju na to da naša vjerovanja o vlastitim preferencijama, uzrocima ponašanja i o našem znanju ne proizlaze iz direktnog unutarnjeg samo-opažanja, već se temelje na drugim procesima. Ovom kratkom prikazu moglo bi se dodati niz drugih, što intuitivnih, što bogato razrađenih filozofskih koncepcija o svijesti i jastvu koje je teško održati u kontekstu suvremene znanosti o svijesti. Međutim, sadašnje spoznaje proizašle iz psihologijskih istraživanja predstavljaju tek prvi korak prema sveobuhvatnoj teoriji svijesti, nesvjesnog uma i introspekcije.

doc. dr. sc. Igor Bajšanski
Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
sibajsan@ffri.hr

prof. dr. sc. Mladenka Tkalčić
Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
mladenka.tkalcic@ffri.hr

Ivan Devčić

Svijest i ontologija. Primjeri iz različitih razdoblja povijesti filozofije

U izlaganju se prikazuju pokušaji iz različitih razdoblja povijesti filozofije da se ontologija utemelji u svijesti. Iz antičkog razdoblja uzeti su Sokrat i Platon, iz kršćanskog perioda Augustin i Anselmo iz Aoste, iz novog vijeka Descartes, Kant i njemački idealisti, a iz novijeg vremena B. Weissmahr kao predstavnik transcendentnog tomizma te Ch. M. Cullen kao kritičar ovog filozofskog pravca. Među spomenutim filozofima postoje velike razlike kako u poimanju svijesti tako i u načinu utemeljenja ontologije u njoj. Ali im je ipak zajedničko to da pokušavaju polazeći od svijesti dosegnuti objektivnu stvarnost, koju pritom također različito shvaćaju.

Nadbiskup mons. dr. Ivan Devčić
Teologija u Rijeci
nadbiskup@ri-nadbiskupija.hr

Veronika Nela Gašpar

O važnosti interdisciplinarnog promišljanja odnosa svijest – duh - duša u teologiji

O važnosti i značenju odnosa svijesti, duha i duše promišljamo u današnjem kontekstu europskog društva koje sebe definira kroz dva procesa: proces sekularizacije društva i proces sakralizacije ljudske osobe. Što se tiče prvog procesa ovaj rad se oslanja na veliku studiju poznatog kanadskog filozofa Charlesa Taylora o sekularnom dobu a za suvremeni govor o sakralnosti ljudske osobe polazimo od istraživanja Hansa Joasa. Potrebno je poznavati osnovne naglaske jednoga i drugoga procesa u interdisciplinarnom promišljanju i raspravi o značenju i vrijednosti odnosa svijesti, duh i duša. Naime, sama usporedba teme ovoga međunarodnog znanstvenog simpozija i okvirne teme našeg predavanja upućuje na važnost konteksta u kojemu živimo i djelujemo. Dominira pojam svijest (prirodne znanosti), nedostaju pojmovi duh (filozofija) i duša (religijsko/teološke znanosti).

Moderna je prošla proces u kojem se dogodila preobrazba duše u sebstvo. Sebstvo je ključni pojam psihologije i sociologije. Hans Joas, analizirajući američkog pragmatičara Williama Jamesa, ukazuje da je pojam duša imao nešto što se preobrazbom u sebstvo izgubilo. Naime, *pojam duše imao je neku vrstu metafizičkog jamstva za nešto što čovjeku pripada a da on to nije sam stvorio ili zaslužio*. Kada se duša preobrazila u sebstvo, čovjeka se promatra kroz njegovu sposobnost refleksije, samoshvaćanja. No, što se događa s onima koji nisu u stanju razviti refleksiju ili s onima koji su sposobnost samorefleksije izgubili? Nadalje postavlja se pitanje iskustva svetoga. Što ljudi doživljavaju kao sveto? Zašto je potrebno sve ljude, a ne samo neke sposobne za određene akte, smatrati svetim? Postoji i treći moment koji nestaje u preobrazbi duše u sebstvo: pitanje mogućeg kontinuiteta osobe nakon tjelesne smrti. Sebstvo se misli unutar društvenih odnosa, relacionalno. No, duša je imala neizbrisiv odnos s Bogom. Ona se u teologiji veže uz besmrtnost i odgovornost pred Bogom.

Na tom tragu nazivlje »tijelo-duša« u središtu je i suvremene kritičke teološke rasprave. Poseban doprinos toj problematici dao je Joseph Ratzinger. U dokumentu Kongregacije za nauk vjere čitamo da kršćanska tradicija zastupa: »kontinuitet i subzistenciju čovjekova duhovnog elementa nakon smrti, koje je obdareno sviješću i voljom, tako da čovjekovo 'ja' postoji dalje, pri čemu je, naravno, u međuvremenu lišeno svoje pune tjelesnosti. Da bi označila taj element, Crkva rabi pojam *duša*, koji se udomaćio uporabom u *Svetom pismu* i tradiciji. Premda ona ne zanemaruje da taj izraz u *Svetom pismu* ima različita značenja, ona je ipak uvjerena da ne postoji uvjerljiv razlog za njegovo odbacivanje jer je bilo koji jezični izraz jednostavno potreban za oslonac vjere.« (*Schreiben zu einigen Fragen der Eschatologie*, br. 3; DH 4653).

izv. prof. dr. sc. Veronika Nela Gašpar
Teologija u Rijeci
nelagaspar99@gmail.com

Mirjana Graovac

Svijest o sebi u adolescenciji /potraga za identitetom/

Adolescencija je razvojna faza između djetinjstva i odrasle dobi, prijelazni period ili period tranzicije. Adolescenti su, kako slikovito navodi Lewin “osobe na margini”, u stalnom balansiraju između uloge djeteta i uloge odraslih.

Adolescenciju najavljuje „dolazak tijela na scenu“, psihološke promjene naslanjaju se na tjelesne, a razvojne zadaće adolescencije neumoljivo nadolaze i traže realizaciju. Promjene u adolescenciji su brojne i slojevite, one zadiru u sve aspekte tjelesnog i psihičkog bića adolescenta, i utječu na način na koji adolescenti opažaju sebe u ovom periodu – sliku koju imaju o sebi.

Erikson je pitanja vezana uz oblikovanje identiteta fokusirao u centralnu poziciju razvojnih procesa adolescencije. Eriksonov koncept identiteta povezuje brojne i različite „konce“ adolescentnog prijelaza. Cjelovitost koju treba postići u vrijeme adolescencije jest osjećaj unutarnjeg identiteta - kontinuum između onoga što mlada osoba jeste i što će tek biti, između onoga što ona misli da jeste i onoga što opaža da drugi o njoj misle i od nje očekuju.

Proces formiranja identiteta nije nimalo lak, ovisi o razvojnim postignućima prethodnih razvojnih faza, odvija se postupno, uz brojne uspone i padove.

Pitanja vezana uz identitet – *tko sam, kako vidim sebe, kako me drugi vide, kojim putem želim ići i mogu li za sve to preuzeti odgovornost*, traže odgovore koji oblikuju svijest adolescenta o sebi.

doc. dr. sc. Mirjana Graovac
Katedra za psihijatriju i psihološku medicinu
Klinika za psihijatriju, KBC Rijeka
mirjana.graovac@uniri.hr

Saša Horvat

Svijest i cjelovitost ljudskog bića: Lonerganov prilog neurofenomenologiji

Pitanje svijesti u ovom trenutku jedno je od vodećih pitanja u neuroznanstvenim i filozofskim promišljanjima. Iz suvremene pluralnosti pristupa fenomenu ljudske svijesti, u predavanju želimo predstaviti neurofenomenologiju, čije ćemo glavne ideje pokušati obogatiti promišljanjima filozofa Bernarda Lonergana. U prvom dijelu predavanja istaknut ćemo problematiku s kojom se susreću neuroznanstvenici kada pokušavaju osmisliti istraživački okvir koji će uključiti subjektivnost i neurobiologiju svijesti. Potom ćemo u drugom dijelu ukratko približiti neurofenomenologiju, zajednički pothvat u kojem se približavaju, s jedne strane, uvidi i metode fenomenološkog proučavanja strukture svijesti te, s druge strane, empirička istraživanja neuroznanstvenika. Neurofenomenolozi tvrde kako bolji opisi svjesnih subjektivnih iskustava mogu pridonijeti otkriću odgovarajućih obrazaca dinamičkih aktivnosti na moždanoj razini. Međutim, suočavajući se sa spomenutom problematikom, u potrazi za metodološki što jednostavnijim pristupom, neuroznanstvenici i neurofenomenolozi reduciraju svijest na njezine osnovne pojavne oblike. Zadobivene rezultate, pak, interpretiraju kao da su znanstvenim istraživanjem zahvatili cjelovitu svijest, te u konačnici samosvijest i sebstvo. Stoga se nameće opravdano pitanje: na koji način pristupiti strukturama svijesti kako bismo u istraživanjima zadržali cjelovitost ljudske osobe ili barem je uvažili prilikom interpretiranja zadobivenih podataka? U trećem i glavnom dijelu predavanja izložit ćemo promišljanja filozofa

Bernarda Lonergana koji svijest hijerarhijski dijeli na empiričku, intelektualnu, racionalnu i moralnu, zavisno od kvalitete kognitivnih operacija. Uz pomoć njegovog shvaćanja svijesti, kao oznake bića na određenom stupnju ontološke perfekcije u kojoj se pojavljuje značaj osobne vrijednosti i odgovornosti, ponudit ćemo nove ideje neurofenomenologiji u potrazi za “neuronskim potpisom subjektivnog iskustva”.

dr. sc. Saša Horvat
Teologija u Rijeci
horvat.sasa@gmail.com

Željko Kaluđerović

„Duša” versus svest – presokratski pristup

Autor u izlaganju razmatra najranije pojavljivanje, ili anticipacije pojavljivanja, pojma svesti u spisima prvih grčkih filozofa. Iako se naš termin „svest” u sačuvanim fragmentima presokratovaca mnogostruko iskazuje i navodi, autor smatra da ga je moguće dovesti u vezu i, u izvesnoj meri, poistovetiti sa pojmom *psyche*. Temeljno filozofsko razumevanje *psyche* u antičkoj misli recipira „dušu” kao načela kretanja, imanentni izvor života ili život sam, i, što je u datom kontekstu interesantnije, kao svest tj. ono što predstavlja svojevrsnu intelektualnu moć, odnosno ono što omogućava da se artikulirano registruje vlastito okruženje posredstvom oseta ili mišljenja. Različiti pristupi filozofa pre Sokrata, uključivali su stavove koji omogućavaju da se „duša” posmatra kao integrisanost pukog života i svesti ali i da se život i svest razmatraju kao (relativno) nezavisni entiteti. Dileme se pojavljuju i u vezi toga da li *psyche* u jednom od svojih modusa podrazumeva kontinuitet ličnog identiteta ili je reč o impersonalnim odlikama svojstvenim svim bićima, ne isključujući mogućnost ponekad protivrečnog spoja i jednog i drugog momenta. Da bi se ispravno razumeli stavovi filozofa prirode koji su delovali u tzv. kosmološkom periodu treba napomenuti da su njihova stanovišta još uvek pripadala dobu kada nije bilo ozbiljne distinkcije između telesnog i duševnog, organskog i neorganskog, ponekad i živog i neživog. U njihovim glavama radije je figurirala neka vrsta pomešanosti telesnog i duševnog elementa, pošto je to bilo doba kada je telo teško bilo zamisliti bez duše ali i nju bez tvari. Rani filozofi, aristotelovski kazano, shvataju umovanje kao nešto telesno poput opažanja i uglavnom razumeju da se slično sličnim opaža i shvata. Očekivana

konsekvenca ovakvog pristupa, konačno, tvrdnja je nekih presokratovaca da ne samo ljudi nego i većina ostalih bića, uključujući recimo životinje, biljke i *kosmos*, osećaju radost i tugu, imaju dušu, moć rasuđivanja, sposobnost mišljenja, razum, um i integrišuću mentalnu sposobnost odnosno svest.

izv. prof. dr. sc. Željko Kaluđerović
Odsek za filozofiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
zeljko.kaludjerovic@ff.uns.ac.rs

Luca Malatesti

Misli o našim iskustvima i granice analize

Iz perspektive prvog lica možemo razmišljati o načinima na koja su nam svjesna iskustva dana; primjerice, kako je to vidjeti crvenu boju, kušati pivo ili osjetiti bol. Te misli omogućavaju kategorizaciju iskustava u istom osjetilnom modalitetu i preko različitih modaliteta. Na primjer, kad razmišljamo kako je to imati različita iskustva, možemo razlikovati okus piva i vina ili opažanje zelene boje i iskustva zubobolje.

Neki filozofi smatraju da nam misli iz prvog lica o svjesnim iskustvima omogućavaju otkrivanje svojstava tih iskustava koja nisu fizička (Chalmers 1996; Levine 2001). Drugi tvrde da, iako te misli nude način razmišljanja o svjesnim iskustvima, one ne podržavaju direktno niti jedan zaključak o ontologiji mentalnih stanja i njihovih svojstava (Loar 1990; Papineau 2002; Perry 2001; Malatesti 2012).

U ovom radu istražujem kako formulirati teoriju naših misli iz prvog lica o svjesnim iskustvima fokusirajući se na uvjete posjedovanja pojmova koji su sadržani u tim mislima. Očekuje se da će takvo metodološko istraživanje pomoći u ostvarivanu napretka u ontološkoj raspravi o svjesnim iskustava.

Branit ću tri meta-filozofske ili metodološke postavke, koje nisu u skladu s tradicionalnim pristupima u tradiciji analitičke filozofije (Overgaard, Gilbert, i Burwood 2013, str. 83-87).

Prvo, osim testiranja adekvatnosti analize pojmova prema intuicijama o njihovoj primjenjivosti u zamišljenim situacijama (tzv. konceptualna analiza putem misaonog eksperimenta), trebamo i procedure koje testiraju razliku između pojmova na temelju njihovih *kognitivnih sadržaja*.

Drugo, uvjeti za posjedovanje pojmova koji su sadržani u relevantnim mislima o iskustvima ne mogu se analizirati samo istraživanjem sposobnosti koje su potrebne za kaničko jezično izražavanje tih misli.

Treće, neka vrsta *ne-pojmovne* reprezentacije je potrebna za opisivanje uvjeta za posjedovanje pojmova koji su sadržani u relevantnim mislima o našim iskustvima.

doc. dr. sc. Luca Malatesti
Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
lmalatesti@ffri.hr

Franjo Mijatović

Svijest temelj moralnih prosudbi

Pojam svijesti je jedno od središnjih mjesta u području etike i morala. Pitanje o tome što je svijest, zamjedba, postoji li slobodna volja, kakvi se procesi odvijaju u mozgu i što se događa pri moždanoj smrti sve je donedavno bilo jedino interesom filozofijskih spekulacija. Međutim, situacija se promijenila te svijest postaje sastavnim dijelom istraživanja psihobiologa, neuroznanstvenika, neuroetičara... Jedno od prvih pitanja ovog rada glasi: može li se mentalne događaje, među koje spada i svijest, reducirati jednostavno na čiste fizičke i materijalne događaje, budući da se u okviru prirodoznanstvenog istraživanja svijest upravo tako tretira.

Međutim, klasično filozofijska definicija svijesti svijest prvenstveno smješta u okvire duhovnoga, odnosno budnih mentalnih zbivanja. Već od Descartesa svijest je konstitutivno obilježje ljudske naravi. Na temelju prevladavajuće dualističke intuicije vjerovalo se kako je svijest, kao nešto posve duhovno, u potpunosti izuzeta od bilo kakve naturalističke redukcije. No, prirodne znanosti pokazuju suprotno. Štoviše, promatrajući prirodoznanstvena dostignuća, ne čini se uopće utopijskom i apsurdnom ideja kako će, možda uskoro, umjetno konstruirani sistemi moći opisivati unutarnje stanje svijesti. Zastupnici kognitivnih znanosti uvrštavaju svijest i njoj pripadne fenomene u znanstveno relevantne spoznajne predmete i načelno empirijski objašnjive. Prema tome, duh i svijest više nisu shvaćeni kao radnje po kojima se čovjek fundamentalno razlikuje od svih drugih živih bića, nego se naglašava i evolucijski kontinuitet u razvoju svijesti. Daleko od klasične teorije svijesti, u kojoj subjektivno doživljavanje samosvijesti i njezine

povezanosti s razumom i umom igra presudnu ulogu, u prirodnoznanstvenim teorijama svijesti sva se mentalna zbivanja korijene u biologijsko evolucijskim razlozima. Mogu li novija istraživanja dati nadu i razlog, u bliskoj budućnosti, za identificiranje neuronalnih korelata zbivanja svijesti?

No, predmet ovog istraživanja nije samo odnos biologijsko-evolucijske, neuroznanstvene slike svijesti i filozofijskog razumijevanja te iste svijesti, koji je u svakom slučaju itetako potreban i nužan temelj za razumijevanje odnosa svijesti i morala, nego prvenstveno svijest iz jedne filozofijske perspektive i njezinog odnosa prema etičkom. Implicitno često se činilo kako moralni djelatnici preuzimaju neku vrstu kartezijanske mentalne očevidnosti iz koje su tumačili sve sadržaje svojih misli. U posljednjih desetak godina sve veći broj filozofa okreće se pitanju razvoja i testiranja teorija moralne odgovornosti, slobodne volje, moralnog odlučivanja i svijesti. S obzirom da (ne)uvjerljivi dokazi kognitivnih znanosti poprilično jasno pokazuju da misli nisu transparentne i da je svijest očito prezahtjevna kao uvjet moralne odgovornosti i morala uopće mnogi filozofi danas zagovaraju daleko skromnije uvjete po pitanju svijesti i njezinog odnosa prema moralnoj odgovornosti i slobodnim odlukama. Nekoliko istaknutih teoretičara tvrdi kako bismo trebali odbaciti pretpostavku da je svijest, s obzirom na prirodu našeg djelovanja, nužni uvjet moralne odgovornosti. Ovaj rad će pokušati pokazati suprotno mišljenje. Svijest kao ključna značajka našeg djelovanja je nužan uvjet moralne odgovornosti. Ona daje našim moralnim postupcima i propustima njihov moralni značaj. Konkretno moralna odgovornost zahtijeva od moralnih djelatnika svjesnost moralnog značenja svoga djelovanja. Jedno od pitanja koje će biti tematizirano u radu jest i moralno odlučivanje, odnosno koliku ulogu i kakvu funkciju svijest ima u oblikovanju moralnih odluka. U radu će se također istaknuti funkcionalna uloga svijesti i njezina potreba u integraciji podataka. Premda je svijest mali, vrlo često neprezentativni dio našeg mentalnog života, ona omogućuje ne samo distribuciju mehanizama koji uspostavljaju djelatnikove moralne radnje nego i da ih ostvaruju usklađeno i povezano.

Pitanje ostvaruje li se moralna prosudba umno orijentiranom refleksijom ili emocionalno intuitivnim putem ostaje i dalje otvorenim i mjestom novih diskusija. U tom pogledu suradnja filozofa s drugim znanstvenicima, posebno s neuroznanstvenicima, jest novi-stari pristup rješavanju navedenih pitanja.

dr. sc. Franjo Mijatović

Teologija u Rijeci

fran_mij@yahoo.com

Tomislav Miletić

Svijest kao biološka stvarnost

Istraživanje o svijesti može započeti od niza početnih stajališta koja se nužno ujedinjavaju kako bi se pokušalo dostići cjelovito rješenje misterija svijesti. Tako možemo započeti od filozofije, psihologije, neurokognitivnih ili računalnih znanosti. Ipak, svijest je prije svega realna biološka stvarnost, dio životinjskog svijeta koji uključuje i ljudsku vrstu. Ovo izlaganje ima za cilj prikazati suvremena znanstvena saznanja i filozofske interpretacije o svijesti kroz prizmu evolucijskih i kognitivnih znanosti želeći predstaviti praktičnu i moralnu važnost te ljepotu svijesti kao razvojni vrhunac biološkog svijeta.

Evolucija svijesti i svijest u životinjskom i hominidnom svijetu

- 1) Kratki pregled saznanja iz evolucijskih znanosti, paleontologije i genetike i osobito etologije, evolucijske i životinjske psihologije, kako bi se prikazalo zajedništvo u bitnim kognitivnim elementima usko vezanim s razvojem svijesti u drugih životinjskih vrsta, ponajviše sisavaca s razvijenom cerebralnom strukturom te osobito ne-ljudskih primata koji uključuju:
 - korištenje alata (primitivna tehnologija, razlikovanje subjekta od objekta)
 - korištenje biljaka kao prirodnog lijeka (briga za vlastito ja, jednostavna medicina)
 - postojanje kompleksnih emocija, od osobite važnosti empatije i suosjećanja
 - sposobnost uporabe simboličkih procesa na osnovi mentalnih slika, a ne samo direktnih senzorno-motornih fenomena kroz korištenje leksigrama ili znakovnog jezika
 - sposobnost pripisivanja mentalnih stanja drugima – „*Theory of Mind*“
 - postojanje kulture
- 2) Evolucijska važnost, sada izumrlih, pripadnika hominidne rase: *Homo erectus*, *Homo floresiensis*, dvije hominidne još uvijek neimenovane vrste (jugozapad Kine i Sibira),

te euroazijski *Homo neanderthalensis* u pitanju razvoja ljudske, *Homo sapiens*, svijesti.

Ljudska svijest

Bitna obilježja ljudske svijesti kao biološke stvarnosti:

- 1) Ljudska svijest kao tjelesna, utjelovljena svijest - važnost tijela i tjelesne strukture. Prostorna strukturiranost svijesti i strukturiranost u prostoru. Razlika između operativne i fenomenološke svijesti – “tjelesna slika” i “tjelesna shema”, “motoricka intencionalnost”. Utjelovljena svijest kao medijacijski most između svijeta i sebstva. Odnos svijesti i mozga, međusobna ovisnost i utjecaj.
- 2) Svijest i svijet (okoliš). Kratak prikaz temeljnih specifičnosti utjelovljene svijesti i svijeta. Evolucijski i EC (*Enactive Cognition*) pristup. Međusobna interakcija i recipročno-kauzalna posljedica organizma i okruženja.
- 3) Svijest kao iskustvena, visoko personalizirana stvarnost. Sadržaj svijesti, kvalitativni doživljaj - *qualia*. Poznati primjeri - „Mary’s room“ ili Nagelov šišmiš. Mogućnost sadržaja svijesti kao ne-objektne stvarnosti: Heideggerov *Nichtigkeit*, različite škole religiozne meditacije.
- 4) Svijest kao u sebi ujedinjena, usklađena stvarnost (Kant - transcendentarno jedinstvo percepcije, Toma - *sensus communis*). Usklađenost i jedinstvo ljudske svijesti temelj je medicinske dobrobiti osobe. Vertikalno i horizontalno vremenski kauzalno jedinstvo svijesti. Metafizika vremena.
- 5) Što nam različita stanja ljudske svijesti otkrivaju o prirodi svijesti? Budna i manje budna stanja, stanja snova, stanje bez svijesti. Važnost znanosti sna i kliničke anestezije kao direktnog i praktičnog mjerila ljudske svijesti.
- 6) Problem istraživanja ljudske svijesti i pitanje epistemologije fenomenologije. Filozofija znanosti i filozofija svijesti – prepreke i mogućnosti dijaloga.

Tomislav Miletić
Rijeka

Amir Muzur

Svijest na razmeđi biomedicinskog i društveno-humanističkog promišljanja

Poput “svjetla” ili “vatre”, svijest je, kao termin, toliko neprecizan, zbunjujući i potencijalno višeznačan da, logično, ne pokazuje napretka u priskrbljivanju zadovoljavajuće neurofiziološke potke do li pridodavanja novih teorija i njihovih zagovornika. Čak ni u pragmatičnom kliničkoneurološkom smislu, nisu razjašnjeni ni kvalitativni ni kvantitativni limiti svijesti.

S druge strane, u diskursu unutar društvenog i humanističkog područja, svijest ne prestaje “služiti svrsi”, tj. biti propitivana kao osnova morala, planiranja, kreiranja novih ili nepostojećih sadržaja, mogućnosti komunikacije s drugima, namjere, razlučivanja istine od obmane, samosvijesti, sintetičkog promišljanja i zaključivanja, odabira kao katalizatora slobode, odgovornosti i kontrole, pažnje, pamćenja kao premošćivanja vremena, nijansiranog ponašanja kao odgovora na vanjske čimbenike i dr.

Ovaj se prilog, dakle, može smatrati “pohvalom svijesti” kao umjetnom, dogovornom “slučajnom” konstruktu koji je, upravo svojom nepreciznošću, dao i daje značajan prinos sazrijevanju čovjeka kao intelektualnog bića.

prof. dr. sc. Amir Muzur

Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i Katedra za javno zdravstvo Fakulteta zdravstvenih studija Sveučilišta u Rijeci
amir.muzur@medri.uniri.hr

Juraj Sepčić

Status vegetativus

Svijest je pojam bogat različnim značenjima: u neuroznanosti otprilike tridesetak definicija. Svijest filozofa i teologa nije i svijest neurologa. Za neuroznanost svijest je karakterizirana budnošću i svjesnošću o sebi i okolini. Koma je klinička slika u kojoj je svijest ukinuta u obje dvije sastavnice. Koma nije konačno i nepromjenljivo stanje. Medicinsko iskustvo uči, da nakon 6 do 8 tjedana trajanja, koma dovodi do progresivnog buđenja s promjenjivim kliničkim oporavkom – od ozdravljenja s ispadima ili *restitutio ad integrum*, smrti, i stanja koje nazivamo vegetativnim. Vegetativno stanje (*coma vigile*), strogo klinički i neovisno o uzročnosti, karakterizirano je nesvjesnošću, prisutnošću budnosti, očuvanošću ritma san/budnost s relativno održanim isječcima uredne bioelektroгенеze u elektroencefalogramu, posvemašnom dizautonomijom za bilo koju fiziološku potrebu, te promjenjivom reaktivnošću funkcija kranijalnih i spinalnih živaca. Stari termin “odsutnost svijesti” danas je zamijenjen pojmom “nevidenost svijesti”. Neuroradiološke (nekonvencionalna funkcijska magnetska rezonanca), nuklearno medicinske pretrage (PET, SPECT), te elektroencefalografija s magnetskom transkranijalnom stimulacijom, aktualno, utvrđuju da je određeni oblik svjesne percepcije prisutan i očuvan u osobe u status vegetativus. Neki autori koriste za takvo stanje termin “zaronjena svijest” ili “unutarnja, nekomunikativna nepriopćiva svijest; svijest u sebi”, želeći istaći da je svijest iznad svega teško oštećena u komponenti komunikacije s vanjskim svijetom, te je život odnosa onemogućen, ali je svijest prisutna. Prijedlog je, da se stoga koristi termin “sindrom neprijemljive budnosti”, umjesto status vegetativus. Status vegetativus nije nepovratna, trajna klinička slika. Buđenje i varijabilni stupanj oporavka bolesnika u tom stanju opisano je u četrdesetak prikaza. Ishodi su bolji u traumatiziranih bolesnika, u odnosu na netraumatizirane. Kliničko iskustvo, uz sve sigurnija nova saznanja o “unutarnjoj svijesti”, nameću promjenu naziva status vegetativus u

“status vegetativus persistens” (termini “apalični sindrom”, “neokortikalna smrt” mogu uzrokovati konfuziju!). Tjeskobna patnja, koja dijagnozu “status vegetativus” inducira u članovima obitelji bolesnika dovela je, u novije vrijeme, do izbacivanja pridjeva “persistens”, i prijedloga korištenja manje bolnog naziva “sindrom produženog poremećaja svijesti.” Medijsko iznošenje, često znanstveno neargumentirano i etički neprihvatljivo, povijesti bolesti takvih slučajeva je problem vrlo osjetljive prirode. Za bolesnu jedinku, njegovu porodicu i društvo. Rizik gajenja iluzija i neracionalne nade u izlječenje je vrlo, vrlo velik. Osobno iskustvo stečeno vođenjem bolesnika u komi, potencijalnih kandidata za darivanje organa, obvezuje me stoga, na strogu i što točniju tvrdnju da je status vegetativus vrlo ozbiljan oblik dizabiliteta, s najvećom vjerojatnošću nepromjenljivosti, no bez medicinsko-znanstvene sigurne ireverzibilnosti. Dužan sam kao potpisnik 117 protokola “smrti mozga” tijekom mog aktivnog profesionalnog života podsjetiti, da je u medicini “smrt mozga” jedini uvjet univerzalno smatran nepovratnim. Smrt mozga prihvaćam kao uvjet “totalnog i nepovratnog prekida mozgovnih funkcija koje ocjenjujemo preciznim protokolom određenim zakonom.”

prof. emerit. dr. sc. Juraj Sepčić
Sveučilište u Rijeci
juraj.sepcic1@ri.t-com.hr

Mario Tomljanović

Svijest i duhovnost »u hodu prema zreloj vjeri«

Čovjek je u trajnom rastu. Potvrđujemo ovdje neke temeljne principe: osoba raste uslijed darivanja života koji joj dolazi iz odnosa. U procesu stvaranja, Božje djelo postaje djelo *stvorenja*. Čovjek se definira kao tjelesno i psihičko biće, ali dobro je nadopuniti i dovršiti niz, tj. čovjek je i duhovno biće.

Predavanje «Svijest i duhovnost – U hodu prema zreloj vjeri» imamo namjeru prikazati s četiri misli:

1. Ja nisam, ali živim u odnosu s Drugim
2. On je stvarnost
3. Život – postaje moje postojanje
4. Ja jesam, postojim ali u odnosu s drugim

Hod prema zreloj vjeri znači prepustiti se Bogu. Takvo povjerenje «usađeno» u čistome srcu, njegovano brigom Crkve i zalijevano milošću, očituje se u plodovima dobrih djela, kreposna života i kršćanske svetosti.

Mario Tomljanović
Rijeka
mariotomljan@net.hr

Na financijskoj potpori koja je omogućila održavanje ovog skupa zahvaljujemo Gradu Rijeci, Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu – Teologiji u Rijeci i Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci.